

Links sprak met Rudolf Boehm:

Het poëtische vind je niet alleen bij de dichters...

Het is een buitengewoon sociologisch gegeven dat bijkaar alleen de Rijksuniversiteit Gent hoogleraren wijsbegeerte telt die zich ook maatschappelijk-politiek engageren. In de jaren zestig waren dat voornamelijk Leo Apostel en Jaap Kruitshof. Wat later engageerden zich Hugo van den Enden (abortusproblematiek) en Etienne Vermeersch (artsenproblematiek en kernenergie) en de jongste jaren is het vooral de Duitse filosoof Rudolf Boehm die aansluiting krijgt bij allerhande basisbewegingen.

Boehm behoort tot de fenomenologische school, een richting in de wijsbegeerte die, in tegenstelling tot de natuurwetenschappen, vanuit de subjectiviteit vertrekt. Boehm concentreert zich steeds en stelselmatig op de particuliere, eindige behoeften, belangen en doelstellingen van de concrete mens waarbij subject en wereld niet geïsoleerd van elkaar staan zoals dat bijvoorbeeld bij Descartes (1596-1650) het geval was. Zoals dat een goede fenomenoloog past wil hij naar de oorspronkelijke ervaring van de oorspronkelijke wereld: hij wil deze niet 'toedekken' met cijfers, al is deze houding nooit ingegeven door een primair anti-scientisme. Belangrijk bij Boehm is zijn voortdurend kritiseren van een weten omwille van het weten zelf, van de mens die zich aan de objectiviteit onderwerpt en de doel-middel-verhouding omraait. En hier sluit Boehm als vanzelf aan bij de ecologische beweging die zich eveneens afvraagt of ons handelen niet moet kaderen in een plan waarbij de eindige behoeften, belangen en doelstellingen van de concrete mens meer in overweging worden genomen in plaats van een handelen om het handelen zelf (de actuele technologie).

Op dit ogenblik is Rudolf Boehm waarschijnlijk de belangrijkste fenomenoloog. Wie kritiek op de grondslagen van onze tijd heeft, kan hem niet passeren.

NICO JACQUEMIN en WIM VAN ROOY.

PRODUCTIE EN ARBEID

LINKS: U meent dat wij in een zeer ondoelmatig economisch systeem leven, een systeem dat nu trouwens in volle crisis verkeert. Deze crisis is, zegt u, inherent aan dit systeem. Eén van de fundamentele kenmerken van dit model omschrijft u als de productie om de productie. Kunt u verduidelijken wat u hiermee juist bedoelt?

R.B.: Het is evident dat normaal zou moeten geproduceerd worden om de behoeften van de mensen te bevredigen. De mens is in essentie een productieve wezen. Hij kan niet van de oamiddellijkheid leven maar moet via een productie-apparaat consumeerbaar maken wat de natuur hem aanbiedt. Algemeen kan men dus stellen dat de productie voor de consumptie dient. Marx heeft op verschillende plaatsen in Kapitaal III en IV de idee gelanceerd dat het kapitalisme het economisch systeem is dat in de eerste plaats moet gebruik maken van het principe 'produceren om te produceren'. Dat is, dunkt mij, de meest 'revelerende' basisstelling die Marx van het kapitalisme heeft gegeven hoewel zijn eigen stellingname daartegenover erg dubbelzinnig was. Wat wil dat nu zeggen? Wel, eigenlijk is ons economisch systeem niet gebaseerd op het ontpoolen van productieve activiteiten die in dienst staan van, om aangepast zijn aan de behoeften van de mensen, maar dat omgekeerd de behoeften van de mensen in dienst worden gesteld van de ontwikkeling van de productie als doel op zichzelf. Dat wil zeggen dat het kapitalisme wordt gemaakt met het argument dat, als we ze niet zouden bouwen, kansen ontnomen worden aan een belangrijke toekomstechnologie. Of wanneer de mensen worden aangepast om auto's te kopen, niet met het argument dat dat nuttig zou zijn, maar omdat anders de autoproductie zou instorten.

De manier waarop tegenwoordig het tewerkstellingsprobleem ter sprake wordt gebracht, lijkt me zeer ongelukkig. Men stelt het voor alsof tewerkstelling het doel van de economie zou zijn. Welnu ik herhaal dat het doel van de economie is de behoeften van de mens te bevredigen en niet behoeften te creëren, te vernieuwen of uit te breiden. Dat laatste komt er op neer dat de behoeftigheid van de mens moet bevorderd worden, alleen maar om de mensen te verplichten hun boterham te verdienen door in een fabriek slavenwerk te verrichten.

LINKS: Die visie gaat frontaal in tegen het klassieke arbeidsethos dat nog altijd leeft in de socialistische beweging. Kan de arbeidersbeweging wel van uw stelling overtuigd worden?

R.B.: Het zal zeer moeilijk zijn de arbeidersbeweging i.h.b. de vakbeweging van die arbeiders-idealiserende, het beschouwen van arbeid als zelf-

verwezenlijking van de mens af te brengen. Zij wenst niet in te zien dat in functie van dat ideaal, nl. dat de mens zichzelf zou moeten verwezenlijken en zich enkel kan verwezenlijken in en door de arbeid de onomgekeerde voortvloeit dat men desnoods voltrekt zinloos werk zou moeten creëren om de zelfverwezenlijking van de mens mogelijk te maken. En welke zelfverwezenlijking zou een mens kunnen vinden in een werk dat bewust zonder enige discussie gecreëerd is? De vakbeweging is vastgelopen in de liberale ideologie die meent dat de loonarbeid nog steeds de voorwaarde is om een mens het recht te geven een inkomen te genieten. Anderzijds zou de vakbond er eens moeten over nadenken wat het betekent enerzijds arbeid te eisen om de zelfverwezenlijking mogelijk te maken en anderzijds een tegelijkertijd arbeidsduurverkorting na te straven. Daarin schuilt een tegenspraak want men vraagt tegelijk de zelfverwezenlijking te ont-poolen en te beknotten.

Ik vind dat men arbeid tegelijkertijd te veel en te weinig nu serieus neemt. Te veel door diegenen die denken dat fabrieksarbeid de weg zou zijn om zichzelf te verwezenlijken (tussen haakjes gezegd lijkt me die idee van zelfverwezenlijking een erg individualistische bourgeoisie), en te weinig door diegenen die voortrekken van de spaldeologie die in de jaren zestig opging maakte en waaraan Marcuse ongelukkigwijze zijn eerbetoonwaardige naam verbond en die menen dat arbeid iets is dat de mens niet waardig is. Die laatste visie ziet over het hoofd dat er werkelijk nog veel dingen zijn waarvan de arbeidlijk werk moet gemaakt worden. Er is werk genoeg dat noodzakelijkerwijze moet gedaan worden. Een recht op arbeid is voor mij een zinloze categorie want dat houdt in dat men kunstmatig arbeid moet scheppen ook daar waar het niet nodig is. Daartegenover zou ik een plicht tot arbeid verdedigen daar waar iets moet gedaan worden.

LINKS: De behoeften van de mens staan voor u centraal in het economisch proces maar bestaat er wel zoiets als de geschiedenis van de ware behoeften van de mens? Hoe is het mogelijk tot de kennis te komen van de ware behoeften van de mens? Kan men zoiets definiëren?

R.B.: Ik denk dat elk kennisbedrijf dat zichzelf respiciert, moet neerkomen op demotie. De behoeften van de mens zijn variabel en afhankelijk van klimatologische, historische, culturele, individuele en groepsonderstanden. De mensen zelf moeten hun economische problemen onder elkaar uitpraten. Ik weet niet welke zin economische de-zou gaan. Ik moet en kan de menselijke behoeften niet bepalen en heb daartoe ook het recht niet. Intellectueel kan men daarbij enkel helpen door het aandragen van algemene begrippen. In dat verband heb ik een onderscheid gemaakt tussen behoeften en belangen. Daarbij omschrijf ik behoeften met een definitie van Feuerbach als aangevoelde afhan-

kelijkheden, belangen als begrepen of terecht of ten onrechte gestelde afhankelijkheden. Behoeften zijn in zekere zin niet discutabel terwijl belangen, die zich ver kunnen uitstreken, het eigen terrein van de rationaliteit zijn waar kan gediscussieerd worden. Het begrip 'basisbehoefte' is natuurlijk op zich erg problematisch. Men heeft b.v. behoefte aan water. Dit creëert de noodzaak aan een waterleiding, die op zijn beurt de noodzaak van zuiveringsstations in het leven roept, die dan weer werken op olie of elektriciteit die wordt geproduceerd door kerncentrales, enz... Inzake dat soort van probleemstellingen zal men moeten discussiëren wat in een aanvaardbare verhouding staat tot de behoefte. Soms moet men dan tegen een mens zeggen: goed, je voelt die behoefte aan maar je moet begrijpen dat die zulke buitensissige inspanningen meebrengt dat dat niet verenigbaar is met de behoeften van andere mensen of met andere behoeften van jezelf. Dat is een structurele onderscheiding. Men kan geen mooi lijstje opmaken met links de behoeften en rechts de belangen. Dat loopt door mekaar. Alleen wanneer de mensen zich zouden gaan bezinnen over hun behoeften en over datgene wat zij als secundaire belangen beschouwen, slechts dan zou men kunnen gaan spreken over economische democratie.

PLANNING

LINKS: Ik meen daaruit te begrijpen dat u geen voorstander bent van een planeconomie.

R.B.: Ik voel niet zoveel voor dat woord planning omdat planning eigenlijk een objectieve kijk veronderstelt op iets dat in feite subjectief is. Men kan toch moeilijk plannen in functie van wat wij gedurende de komende jaren zouden kunnen nodig hebben. We kunnen toch niet tegelijk ons met de mensen identificeren en buiten hen staan, ze observeren. Er is integendeel juist voortdurend een discussie nodig over onze eigen wensen en aanspreken. Vooraf een lijst van objectieve behoeften opmaken is onmogelijk en ook misplaatst. Hoe kunnen wij nu bepalen hoeveel auto's wij overal omvat jaren moeten, in praktijk zullen hebben. Dat hangt toch af van de evolutie van onze mensen. Eventueel kun je dat plan wel enigzins recht trekken maar de tot nog toe gehuldigde planning ging in de richting van een vooraf opgestelde objectieve lijst. Dat is onmogelijk. De mensen moeten zich kunnen uitpreken en daarvoor moet men respect hebben. Bij het probleem van een planning moet men er ook rekening mee houden dat bepaalde behoeften historisch gegroeid zijn in omstandigheden die misschien helemaal niet goed te keuren zijn. Neem b.v. de behoefte aan een auto. Het kan zijn dat de moderne mens inderdaad de behoefte aan een auto aanvoelt omdat er nu eenmaal een aantal omstandigheden zijn gegroeid die die behoefte rasel maken. Ik dank aan de onleefbare steden, de scheiding tussen woon- en werkzone, de noodzaak zich ver te verplaatsen om nog een stukje natuur te vinden, enz... Dat zijn ongelukkige omstandigheden maar men kan dus die behoefte aan een auto zo maar niet negeren. Omdat behoeften historisch, cultureel en individueel bepaald zijn, vallen deze niet te plannen, maar moet dat teruggevoerd worden op degenen die dat willen of niet willen.

LINKS: Maar kunt u als filosoof dan niet aanvaarden dat andere wetenschappers menen aanbreng zouden hebben bij het bepalen van de behoeften vanuit hun wetenschappelijke visie?

R.B.: Die bijdragen kunnen geleverd worden en zijn ook geleverd. Maar ik ben houterig tegenover alles wat in mijn ogen ideologie is en dat heeft niets te maken met filosofie en wetenschap. De eigenlijke ideologie is een platonisme. Er is een heiligtijdige neiging zowel bij wetenschappers als filosofen, om het feitelijkke terug te brengen tot algemene begrippen en theorieën en daardoor te meenen dat eigenlijke vooruitgang te realiseren. Dat is platonisme. Daar tegenover wil ik pleiten voor een rigoureuze historische aanpak die het feitelijkke terug veert meer aan bod laat komen en daarmee ook het subjectieve en datgene wat afhankelijk is van omstandigheden. Algemene theorieën zijn misschien onmisbaar om de feiten te begrijpen maar slechts als noodoplossing. Als je in feite iets niet kent, kun je dat enkel benaderen op basis van algemene begrippen. Algemene begrippen zijn slechts een noodlottige omweg. Ook de taal zit vol zulke algemene termen maar dat is onvermijdelijk. Als we willen spreken kunnen we niet vermijden gebruik

te maken van deze algemeenheden. Maar onze inspanning kan steeds daar naar toe gaan deze taal, die zich dreigt te verliezen in algemeenheden, geschikt te maken om naar het bijzondere, waarmee we te maken hebben, te wijzen. Dat is de inspanning van de dichter.

LINKS : Een van de fenomenoloog...

R.B. : Inderdaad, maar het poëtische vind je niet alleen bij de dichters maar overal in het alledaagse leven. En het vinden van het poëtische in het leven is toch essentieel voor de communicatie tussen de mensen...

IDEOLOGIE EN MARXISME

LINKS : U staat huiverig tegenover alle ideologieën, dus ook tegenover het marxisme neem ik aan ?

R.B. : Het ideologiebegrip dat ik heb gehanteerd is natuurlijk zeer breed en het beste aan het marxisme is dat het niet zo ideologisch is. Het ideologiebegrip zoals ik het heb gehanteerd, wordt trouwens ook door Marx en Engels in Die Deutsche Ideologie gehanteerd. Marx en Engels hebben vooral de verdienste gehad als eersten te hebben getracht radicaal historisch te denken en de slotsom te trekken van wat de ervaring van de mensheid in haar geheel geweest is en op basis van het verregaande negatieve bilan te trachten die mensheid voor nieuwe beslissingsvragen te stellen. Ook hebben ze erop gewezen dat de basis van een evaluatie van het historisch verworven maar kan liggen op het vlak waarop de mensen daadwerkelijk aan hun eigen lichaam aanvoelen of, en hoe ze kunnen leven. Dat is de kern van het materialisme. Een andere vraag is of de evaluatie van de geschiedenis waartoe Marx en Engels gekomen zijn overtuigend is. En daarover heb ik mijn zeer sterke twijfels. In het werk van hen zelf, dus vanuit een immanente kritiek, bestaat daartoe aanleiding. Marx en Engels hebben gemeend dat het kapitalisme ondanks alles een hoogtepunt betekende in de evolutie van de mensheid en een 'wereld van rijkdom en cultuur' had geschapen. Als dat waar is dan herleiden alle vragen zich tot die ene : hoe kan men alle mensen deelachtig maken aan die 'wereld van rijkdom en cultuur' ? Alle vragen herleiden zich dan tot vragen over productieverhoudingen, in laatste instantie eigendomsverhoudingen, in de grond dus verdelingsverhoudingen. Maar Marx en Engels hebben zelf ook aangeduid dat de productieverhoudingen niet het meest radicale niveau zijn, maar dat deze zelf gebaseerd zijn op de ontwikkeling van de productiekrachten. In Het Kapitaal heeft Marx zich niet langer tevreden gesteld met een vage, reële economische basis maar heeft hij geponeerd dat de materiële basis van de productie de technologie is. Het probleem van de technologie zelf heeft Marx echter niet aangeroerd. Hij geloofde gewoon in de wenselijkheid van de kapitalistische ontwikkeling van de technologie en dat door middel van de technologie die aan de basis ligt van het kapitalisme zelf. Wel, die 'wereld van rijkdom en cultuur' mij inmiddels problematisch geworden te zijn. Men kan zich afvragen of wat geschapen werd door de nieuwe technologie niet de nieuwe schaarste is en een nieuwe barbarij. Die vraagstelling lijkt mij de inbreng te zijn van de ecologische beweging t.o.v. de niet radicaal genoeg zijnde vraagstelling van Marx. Indien door de huidige productiewijze dus niet een wereld van rijkdom en cultuur wordt voortgebracht maar een nieuwe schaarste en barbarij, dan is men met de overdracht van de eigendoms- en verhoudingen niet veel vooruit. Wat zijn we ermee vooruit als kerncentrales in gemeenschapshanden worden overgedragen ? De problemen met die centrales blijven bestaan. Wat heeft het voor zin raketten in communistisch volkseigendom te stellen ? Blijkbaar heeft Marx altijd vastgehouden aan de mening dat productiemiddelen werktuigen zijn die ten goede en ten slechte kunnen gebruikt worden. Het hangt er maar van af wie erover beschikt. Dat lijkt mij een nieuwe voorstelling van een werktuig te zijn. Een werktuig schrijft uit zichzelf zijn gebruik voor en hoe geperfectioneerder het werktuig is, hoe meer die regel geldt. Een primitief werktuig kan voor vele doeleinden gebruikt worden. Maar moderne zijn sterk gespecialiseerd. Volgens Marx' eigen begrippen is zijn eigen kritiek niet ver genoeg doorgestoten tot de eigenlijke materiële basis van de productie. Een kritiek moet niet radicaal zijn tot elke prijs. Maar volgens mij is het nodig de kritiek van Marx een stap verder te zetten en de materiële basis, d.w.z. de technologie, zelf in vraag te stellen. Men kan zich trouwens de vraag stellen of het kapitalisme eigenlijk niet het meest gepast economisch systeem is als men het produceren om te produceren' verkiest. Het speelt daarbij dan geen rol wie minimaal als eigenaar van de kapitaalmiddelen fungeert.

Het is alom bekend dat er in Oost en West in feite dezelfde evolutie heeft plaats gegrepen. En

dan vind ik het eigenaardig dat men nog steeds meent dat de verandering van de eigendomsverhoudingen wat dan ook zou kunnen uithalen inzake de hedendaagse problemen van de mensheid.

ARBEIDERS- EN SOCIALE BEWEGING

LINKS : U verwijt de arbeidersbeweging het huidige economische systeem niet in vraag te stellen en zich enkel te bekommeren om de distributie en niet om het wezenlijke probleem van de productie. Ziet u de arbeidersbeweging dan nog als een progressieve kracht, als een vooruitstrevende maatschappelijke actor ?

R.B. : Toch wel ! Ze is een vooruitstrevende kracht wat haar doeleinden betreft. Ze blijft immers primair betrokken bij de handhaving en verbetering van de materiële en ook niet-materiële bestaansvoorwaarden van de massa. Het verwijt van de rechterzijde aan de vakbonden dat zij door overmatige eisen verantwoordelijk zijn voor de huidige crisis, is natuurlijk een huichelachtig verwijt van de zijde van de beheerders van het kapitalisme want zij hebben toch altijd voorgehouden dat het kapitalisme altijd in staat is en zal zijn om in alle behoeften te voorzien en een volstrekte materiële en sociale zekerheid te geven. Zoals beweren in een periode van overvloed is natuurlijk gemakkelijk maar in een periode dat de zekerheid moet werken, blijkt ze niet te werken. Langs de andere kant zit in het argument natuurlijk een tikkeltje waarheid maar de vakbonden hoeven daarover niet beschaamd te zijn. De vakbonden zijn tenslotte sinds hun opkomst toch de uitdrukking van het feit dat de mensen zich zo maar niet meer willen laten doen. De vakbonden verzekeren dus slechts een legitieme opvolging van de sinds de Franse Revolutie in Europa gevestigde democratie. Zonder de democratie zouden wij misschien geen crisis kennen maar een bloeiende economie. Maar daarnaast ook een vegeterende massa. Een andere vraag is of de vakbonden door de successen die ze hebben behaald, in tegenstelling tot wat Marx mogelijk achtte, zich niet hebben laten bedriegen m.b.t. de geschikte middelen om te bereiken wat zij wensen. Ze hebben de neiging om het systeem te willen handhaven. Ik denk dat ze zich illusies koesteren over hetgeen nog uit dit systeem te halen valt. Ik denk dat we een breukpunt bereikt hebben. Zo geloof ik dat het denkbeeld van de vakbonden dat de nieuwe technologie een werktuiverkorting en een herwaardering van de arbeid in het leven kan roepen, inderdaad een illusie is. Dat zit er niet in. Want de nieuwe technologieën, en dat hebben de vakbonden met grote achterstand ingezien, scheppen werkloosheid.

Werktuiverkorting is geen probleem indien de loonmassa dezelfde blijft. Die nieuwe technologieën vergen echter investeringen en die moeten betaald worden. Dat kan gebeuren door te besparen op de factor arbeid ofwel door nieuwe markten te ontsluiten. Dit laatste kan slechts indien men op die markten kan verschijnen met betere en/of goedkopere producten. Ook dat is slechts mogelijk door besparingen op de factor arbeid, dus op de lonen. Die markten kunnen ook slechts veroverd worden door ze af te snoepen van andere landen. In die landen zal dan de crisis toenemen wat dan weer de export naar die landen nadelig beïnvloedt.

Deze overwegingen worden door een conservatieve, gevestigde mentaliteit van de vakbonden te veel over het hoofd gezien. Er bestaat een enorm immobilisme van redeneren en optreden van de vakbonden op dat gebied.

LINKS : Ziet u dan een belangrijke rol weggelegd voor andere sociale bewegingen zoals de ecologische, die zich dan wel met de essentiële problemen zouden bezig houden, althans volgens uw visie ?

R.B. : De ecologische beweging heeft inderdaad fundamentele vragen gesteld op het niveau van de productie. Ik ben het wel niet helemaal eens met de manier waarop de problemen door de ecologische beweging gesteld worden. Neem b.v. de grenzen aan de groei. Ik heb nog altijd de indruk dat de ecologische beweging die grenzen aan de groei als een 'droog' probleem aanvaardt waarmee men nu eens deftig rekening moet gaan houden. Het eigenlijke probleem van de grenzen aan de groei is echter niet dat van de vervulling of de uitputting van de grondstoffen maar het feit dat er een grens bestaat aan de mate waarin een productieapparaat in verhouding tot het eindproduct van dat apparaat mag groeien. Zelfs indien de problemen van vervulling enz. niet van brandend actueel belang waren, zou ik nog steeds zeggen dat we een productiewijze moeten tegenstaan die een grensoverschrijdend schepst tussen de inspanningen van de mensen en datgene wat die inspanningen opleveren. Ik ga niet akkoord met een Bahro die

meent dat de problemen altijd maar erger moeten worden tot iedereen ze zelf aan dan lijve ondervindt en er een massabeweging komt die het industriële systeem gaat opblazen in de hoop dat er dan uit de spontaneïteit van de massa iets nieuws gaat groeien op de groene weide. Mensen moeten produceren om in leven te blijven, moeten werktuigen en industrie scheppen maar er stelt zich daar wel een rationaliteitsprobleem en dat probleem wordt nog steeds over het hoofd gezien zowel door de arbeidersbeweging als door de ecologische beweging.

WETENSCHAP

LINKS : U hebt ook een aanval gedaan op de wetenschap als dusdanig. Dat is u verweten, met het argument dat zoets als de wetenschap niet bestaat. Er is een pluralisme in de wetenschap en er zijn ook wetenschappers die hun doelstellingen zeer human en welbewust poneren en niet in dienst staan van één of ander productieapparaat. Hoe staat u tegenover die kritiek ?

R.B. : In zekere zin bestaat de wetenschap inderdaad niet. Maar er bestaan toch wel algemene trekken in het wetenschapsbedrijf en in de wetenschappelijke evolutie die men, gewoon feitelijk, sinds het begin van de moderne tijden kan achterhalen. Er bestaat ook de feitelijk aanwijsbare tendens dat men tracht deze algemene trekken van methodische aard steeds meer te doen gelden binnen het wetenschapsbedrijf. Zo is er de tendens de wetenschappelijke disciplines in mekaar te doen vloeien. Die idee is niet beperkt gebleven tot de denkbeelden van Carnap. Iedereen kan dat fenomeen nu observeren. Het is een feit dat psychologie, biologie, fysica, scheikunde, wiskunde meer en meer beginnen dooreen te lopen. De vraag stelt zich of deze tendens een overwicht heeft verworven op de particularistische tendenzen die ook bestaan. En is die tendens naar eenvormigheid een wenselijke tendens of moet men die bestrijden ? Als arbeider kun je b.v. een radicale communist zijn maar vanaf het moment dat je in de fabriek stapte, werk je mee aan de accumulatie van het kapitaal. En zo ook bestaat er de instelling wetenschap waar je met de beste bedoelingen kunt binnentreden, maar eens daarbinnen sta je bloot aan zoveel dwang van hetgeen institutioneel vereist is, dat je daar moeilijk kunt tegen optornen. Soms kunnen natuurlijk iets verzetten tegen de hoofdstroming in ; de grote massa kan dat nauwelijks. Wat de filosofie betreft, kun je zeggen dat ze marginaal is. De filosofen hebben een soort reserve tot hun beschikking waar een zekere normvrijheid bestaat en waar je iets kunt verzetten eens je een bepaald statuut en status hebt verworven. Nochtans is zelfs binnen de filosofie de attractie van de gevestigde normen van wetenschappelijkheid of de druk van deze normen zo sterk dat b.v. mensen als Apostel en ikzelf uitsonderingen blijven. En dan moeten we toegeven dat daartoe in Vlaanderen de ruimte wordt gegeven. In andere landen zou men ons al lang gekraakt hebben. België bezit een individualistische traditie en dat heeft zijn voordelen : men is bereid individuele stellingnamen te tolereren.

LINKS : Is die visie op de wetenschap niet vrij conservatief ?

R.B. : Ik meen dat de kritische opstelling tegenover de huidige tendens in de wetenschap uiterst noodzakelijk is. Men moet zich verzetten tegen het machtige eenvormige apparaat tussen wetenschap, technologie en kapitalisme zoals dat gevormd is. Nochtans mag men niet uit het oog verliezen dat dit feit gebonden is aan een historisch ogenblik. Historische omstandigheden wijzigen en op dit ogenblik b.v. ben ik het die in Gent de wetenschap moet verdedigen. Want in de wetenschap zijn er nu een goedkoop relativisme en scepticisme gegroeid die de werkelijke problemen bij de wetenschapsbeoefening verdoezelen. Soms zegt men mij : « Jij bekritiseert de objectiviteit van de wetenschap maar die is toch helemaal niet objectief ! » Daardoor wordt natuurlijk het gras onder mijn voeten weggehaald. Dat lijkt mij echter een handig ontspanningsmiddel, een sofisme. Ik steun altijd op de originaliteit van de fenomenologische wetenschapskritiek die nooit de werkelijke problemen bij de wetenschapsbeoefening verdoezelen. Soms zegt men mij : « De bewering dat ze in feite niet objectief zou zijn maar steeds qua objectieve wetenschap d.w.z. niet op basis van de bewijsting dat ze objectief zou zijn maar juist met het oog op het feit dat ze in staat is het productiviteitsideaal te verwezenlijken.

(Vervolg op biz. 7)

